

Nenechte to zarůst

Pralesy ohrožují biodiverzitu, do naší krajiny nepatří

Pralesy nesnáším, je tam tma a žijí tam jeleni. FOTO ČTK

Podobně jako putovali bizoni Severní Amerikou, táhla kdysi stáda býložravců také Evropou. Přítomnost praturů, zubrů či divokých koní se přitom projevovala nečekaným způsobem: bránila rozvoji lesa. Podobnou úlohu sehrávali také bobři. Přičtěme k tomu vítr, záplavy, požáry.

Výsledkem těžko mohl být spojité, vzrostlý les. Pohlédneme-li do pravěku, do časů, po poslední době ledové, spatříme krajinu, kde se v jemné mozaice střídá parková „savana“, husté křoviny a konečně – na místech nehořlavých a špatně přístupných pro velká zvířata – stinné lesy, jaké známe dnes.

Ochrání se po generace snaží chránit „přirozené“ prostředí. Jenže, co to vlastně je? Jako přírodovědce nás zaujalo, když se v Respektu nedávno objevil článek chválící vznik takzvaných bezzásahových lesních rezervací, jakýchsi „nových pralesů“ (Respekt č. 28). Těší nás, že se ochrana přírody v českých lesích stává diskutovaným tématem. Paušální podpora minimálních lidských zásahů, charakterizovaná přístupem „nechte to zarůst“, je však pro přírodu podobně nebezpečná jako často kritizované smrkové plantáže. Vzniká totiž otázka, co vlastně v takové bezzásahové oplocence vznikne.

Příliš malý truhlík

Jistě všichni souhlasí, že nemá smysl ponechat přirozenému vývoji třeba truhlík za oknem. Cítíme, že není dost velký.

Co tedy o něco větší truhlík, dejme tomu rezervace o rozloze 50 hektarů? Teorie nás učí, že existuje určitá minimální velikost území, které si můžeme dovolit ponechat bez zásahu, aby „přirozený“ vývoj nevedl k ochuzení jeho biologické rozmanitosti. A nechceme-li, aby lesní tvorové mizeli, musíme navíc splnit určité podmínky. Jak je to tedy s padesátihektarovým truhlíkem?

Postupné ochuzování biologické rozmanitosti našich lesních rezervací ukazuje, že ani takový truhlík není dost velký. Chybí zde činitel, kteří evropskou přírodu formovali odjakživa: velcí býložravci, bobři a podobně. Bez nich tu převládou stínomilné dřeviny, zmizí křoviny, bylinný podrost, velká část hmyzu i ptáků.

Překvapivě vysoké procento evropských lesních živočichů a rostlin totiž potřebuje slunce. Dnes obývají světliny, staré sady, lesostepi, obory, ale je a zámecké parky, prostě všechno, jen ne stinný les. Je mezi nimi nápadně mnoho tvorů kriticky ohrožených až vymírajících, přitom donedávna často hojných. Stačí zmínit orchidej střívělník pantoflíček, motýla jasoně dymnivkového, brouka roháče, z ptáků dudka nebo tetřívka. A najdou se tisíce dalších. Jejich životním prostředím není stinný prales, a přece jsou v Evropě doma.

V době, kdy u nás rostlo lesa nejvíce, tvořily podle pylových záznamů hlavní dřeviny dub a líska. Jejich

semenáčky přitom potřebují slunce, v hustém lese nevyrostou. Také poznatky získané studiem schránek měkkýšů ukazují, že hustý prales plošně pokrývající naše území je třeba odkázat mezi pohádky a mýty. Stále více přírodovědců se dnes přiklání k modernějšímu pohledu na historii středoevropské krajiny, v níž husté a stinné hvozdy hrají pouze malou úlohu.

Lze namítnout, že divocí koně ani velká stáda praturů či zubrů u nás už od pravěku nežijí, takže pralesy mohou mít přece jen dlouhou tradici. Jenže úlohu volně žijících zvířat převzal raný zemědělec, který sice potlačil divoké býložravce, současně však v lesích začal pást jejich domácí formy. Lesu je jedno, jestli za stádem krav běhá pasáček.

Charakter lesa kupodivu příliš nezměnilo ani kácení velkých rozloh kvůli zemědělství. Mozaika stinných a světlých stanovišť se pouze musela natěsnat na mnohem menší území. To, že nezmizela, přitom zajistil právě člověk. Po tisíce let v lesích nejen pásli, ale také vyžívali podrost či osekával větve na topení.

Výsledkem byla podoba lesů, jakou si dnes málokdo dovede představit. Anglickému parku se podobaly pastevní lesy, kde košaté stromy zajišťovaly dostatek plodů pro podzimní výkrm prasat a travnaté proluky živily krávy, kozy či koně. Palivové dříví zajišťovaly zejména pařeziny – nízké listnaté lesy, v nichž lidé osekávali větve z obrůstajících pařezů. Běžné byly střední lesy, kde v pařezinovém „roští“, sloužícím jako palivo, stály v rozestupech vzrostlé stromy, pěstované na stavební dříví. Hospodaření se během staletí měnilo, převážná část lesů ale zůstávala mnohem řídká a světlejší, než je dnes – stále byly pravěkou savanou, byť někdy stěsnanou do menšího prostoru.

Zubři na Šumavě

Rozvolněná struktura pravěké krajiny zůstávala nedotčena až do zemědělské a průmyslové revoluce 18. a 19. století. Tehdy díky uhlí klesla poptávka po palivovém dříví. Rolníci kromě toho začali na polích ve velkém sít pícniny, a mohli díky tomu zavřít dobyt看 do stájí. Teprve tyto změny umožnily pěstovat husté stejnověkové lesy.

Krajina se začala prudce měnit. Rozšířil se stinný les a zároveň vzniklo cosi do té doby nevídaného: ostrá hranice mezi lesem a nelesem. Většinou si neuvědomujeme, jak je tato hranice nová a umělá. Na pastvinách i loukách byl téměř vždy nějaký ten strom, v lese naopak spousta světlin. Bezlesí přecházelo do lesů postupně a bylo odvěkou součástí naší krajiny, tedy i lesa.

Škola a média nás dnes učí, že tu správnou přírodu představuje vzrostlý, stinný les, takže si ani nahlas netroufáme připustit, že na výletu do hor nejvíce obdivujeme krajiny s loukami, roztroušenými stromy a dalekými výhledy, kdežto v nekonečném vzrostlém lese se cítíme tak trochu stísněně.

Nejsme v tom sami, rozvolněný les hostí nesrovnatelně bohatší svět rostlin a živočichů než husté a stinné porosty, které jsou podobně nepřirozené jako smrková monokultura. A platí to obecně, od Polabské nížiny až po hřebeny Šumavy.

Naše botanicky i zoologicky nejpestřejší lokality se často nacházejí nejbližně nějakého města (Břeclav, Hodonín, Kolín, Brno, Praha), protože právě tam se dnes již zapomenuté typy hospodaření udržely nejdéle.

Představy ochranářů o přirozenosti ale vznikaly na základě poměrů posledních dvou století a nikoho nenapadlo, že „přirozenější“ může být „zničený“ pastevní les s kravkami a koňmi těsně za vesnicí než hluboký hvozď bez nich. Srnci ani jeleni domácí zvířata nemohou nahradit, přeživší divocí kopytníci spásají vegetaci jinak než tuří a koně. Tlak velkých býložravců proto chybí i v našich největších rezervacích.

Vhodnou strategií pro mnohé lesní rezervace tedy není bezzásahovost, ale napodobení procesů, které naši přírodu po tisíciletí formovaly. Člověk ovlivňoval přírodu tak dlouho, že se příroda dnes bez něj už neobejde.

Skutečnost, že v nepřirozených stinných lesích mizí biologické druhy, potvrzuje i nedávno vydaný červený seznam bezobratlých, který naznačuje, že v Čechách a na Moravě za poslední století vyhynuly stovky druhů hmyzu. Další tisíce právě vymírají navzdory rostoucím plochám chráněných území a nemalým výdajům na ochranu přírody.

V budoucnu už nelze obětovat ani jediný další ohrožený druh. K tomu nás ostatně zavazuje i evropská legislativa – četné evropsky chráněné druhy u nás vyhynou, nedokážeme-li aspoň lokálně obnovit zaniklé pařezinové hospodaření, či dokonce lesní pastvu, kterou dnes zapovídá zákon. Osvícení lesníci našetří začínají chápat, že návrat k zapomenutým metodám pěstování lesa může být i ekonomicky výhodnější než intenzivní hospodaření či bezzásahovost. Ukazuje to příklad městských lesů Moravského Krumlova, kde se ke střednímu lesu vrátili i z ekonomických důvodů.

Neznamená to, že jsme kategoricky proti tradičním bezzásahovým rezervacím. Mají smysl jednak jako referenční plochy, jednak v územích skutečně rozsáhlých, jako jsou jádrové zóny národních parků. Tam lze poskytnout prostor volnému působení všemožných přírodních procesů, včetně živelných přírodních katastrof a působení velkých býložravců. Proto obnovme tradiční pastvu a pařezení v jihomoravských a polabských rezervacích – a začněme uvažovat o zubrech na Šumavě.

Lukáš Čížek, Martin Konvička

Autoři působí na Biologické fakultě Jihočeské univerzity a v Entomologickém ústavu AV ČR. Zabývají se ekologií a ochranou ohrožených druhů hmyzu.

BOČNÍ SVĚTLO

Spirála dějin

Můžeme čas jen měřit, nebo jej lze také vnímat a poznávat v jeho kvalitě? Astrolog Milan Špůrek v pozoruhodné knize *Tajemné rytmy dějin* z minulého roku nás vyzývá, abychom se nespokojili s pouhou chronologií a pokusili se o hlubší proniknutí. Pokud nejsme doma v astronomicko-matematických teoriích, vnímáme čas – přesahující každodenní život – nejspíše v zrcadle lidských dějin. Špůrek slučuje lineární plynutí času (to si osvojují moderní ideologie pokroku) s plynutím kruhovým či kyvadlovým (tím se více řídily staré civilizace). Hybná síla přímky a kruhu vytváří spirálu, která nejlépe vystihuje dějinný pohyb. Dějiny na vyšších rovinách spirály odpovídají dějinám níže položeným. Podle principu *analogie* (nikoli totožnosti!) se opakují v cyklech korespondujících s komplexní symbolikou astrologického zvířetníku. Vlastnosti lidí závislých na přírodě se odnepaměti zrcadlí v symbolických obrazech. Člověk toho hodně mění, v jádru však zůstává stejný. A právě to nehybné v pohyblivém otevírá dějiny obecnému porozumění.

Podléhá naše současnost opakování? Člověk opakuje rituály, zvyky, chyby i omyly. Společnosti a státy dělají totéž. S návratem české pravice k vládě se vracíme – v analogii k počátku 90. let – tématu ekonomické reformy a vyrovnání se s minulostí. Je to úsměvné, jako by postkomunistické reformování nemělo konce. Zdánlivou nehybnost reálného socialismu nahradila zdánlivá dynamika reálného kapitalismu. Komunistická perioda se dělí na dvě nestejná, ale zato velmi analogická dvacetiletí. Obě se vyznačují neosobní tvrdostí při zavádění nových pořádků, erozemi vyvolávajícími pokusy upevnit drofcí se moc a vše vrcholí velkou krizí, z níž se režim poprvé vzpamatuje (1968), podruhé zhroutí (1989). Platí tu, co pravil Marx: co je v dějinách nejprve tragédií, stává se podruhé fraškou. Velmi produktivní by také bylo zkoumání podobnosti mezi dobou předúnorovou (1945–1948), která zaváděla socialismus, a dobou polistopadovou (1989–1992), v níž se restauroval kapitalismus. Divili bychom se, v čem všem si inverzní procesy odpovídají.

Stav současné české společnosti je v mnoha rovinách analogický ke stavu v počátku české společnosti konce 19. a počátku 20. století. Tehdy doznávala romantická éra a rozpadala se autorita obrozenecské národní jednoty – po roce 1989 končila komunistická éra, v níž se rozpadla autorita internacionální jednoty. Tehdy i nyní se rodila kontroverzní politická pluralita. Tenkrát jsme se vymezovali vůči Němcům a habsburské říši – po roce 1989 znovu proti Němcům a Evropské unii. Tehdejší kulturní a umělecká rafinovanost má dnes analogii ve snadném online přístupu ke zdrojům poznání. Kvalitu jenom pohltila kvantita. Tenkrát jsme kulturně a politicky doháněli Evropu, dnes ji doháníme hlavně ekonomicky. V Čechách se rodily osobnosti evropského i světového významu (nejen sportovci, ale i podnikatelé, umělci, vědci), dnes se ptáme, kdy se konečně objeví jejich dědicové. Tehdy se bojovalo proti imperialismu – dnes mladí radikálové válčí s globalismem. Tenkrát vědecké poznání překročilo hranice běžného porozumění – tento stav trvá. Jsme samozřejmě jiní, zejména technika se dotýká futuristických vizí science fiction, ale zdá se, že vědomí dnešního vzdělaného člověka se výrazněji neliší od vědomí člověka *fin de siècle*. Po našim okouzlení, které ve 20. století vyvolali ideologičtí zjednodušovatelé, jsme se vrátili k mnohoznačnému vědění, které fascinovalo i děsilo intelektuála a umělce už před sto lety. Rovnováha mezi holou existencí a závrtnými možnostmi byla a zůstala křehká. Tehdy to vyvolávalo naději i úzkosti, probuzelo optimistické i apokalyptické vnímání světového dění. Stejně tak i dnes. V jakých historických analogiích se odehraje příštích dvacet let?

Jiří Suk

Autor je historik.

Příští týden píše Václav Cílek.